

QÖVMLƏRİN HƏLAKINI DOĞURAN AMİLLƏR

Əlirza QAFAROV,

Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinin

Təşkilat şöbəsinin müdiri,

fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

AÇAR SÖZLƏR: *Allah, Quran, qəza, qədər, Cəbriyyə, Qədəriyyə, Mötəzilə.*

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: *Аллах, Коран, промысл, судьба, Алжур, Гадария, Мутазила.*

KEY WORDS: *Allah, Quran, providence, fate, gadaria, jabriyat, mutazila.*

Dünyanı abad və ya bərbad etmək insanın öz əlindədir. Bundan doğacaq şərəf və hörmət, yaxud da bunların ziddi də insana və topluma aiddir. Qurani-Kərim bu mövzuda ən açıq hökmü vermişdir: **“(İnsan üçün) onu öndən və arxadan təqib edənlər (mələklər) vardır. Onu (insanı) Allahın əmri ilə qoruyurlar. Hər hansı bir tayfa öz tövrünü (nəfsində olanları) dəyişmədikcə (pozmadıqca), Allah da onun tövrünü (onda olanları, onun əhvalını) dəyişməz. Əgər Allah hər hansı bir qövmə bir pislik yetirmək istəsə, onun qarşısı heç cür alınmaz və Ondan başqa onların heç bir hamisi də olmaz”** [1, “Rad”, 11].

Məhəmməd Əsədə görə, “nəfsində olanlar” ifadəsinin biri mənfi, digəri müsbət olmaqla, iki mənası vardır: “Yəni insanlar öz nəfslərini fəsad və çirkinliklərə tərk etmədikcə Allah da onlardan Öz köməyini və mərhəmətini əsirgəməz. Həmçinin Allah qəsdən günaha yol verənlərə inayət və mərhəmət göstərməz. Geniş mənada bu ifadə həm fərdi, həm də ictimai həyatı formalaşdıraraq yön verən, daşıyıcılarının əxlaqi xüsusiyyətlərinə və daxili aləmlərindəki ruhi/mənəvi formalaşmaya əsasən sivilizasiyaları yüksəldən və ya alçaldan ilahi səbəb-nəticə prinsipini, yəni sünnətullahı dilə gətirir” [2, II, s.487].

İnsanlar fərdi şəkildə öz davranışlarından məsul olduqları kimi, cəmiyyətlər də bütünlükdə davranışlarına görə məsuliyyət daşıyırlar. Onların gələcəkləri etdikləri davranışlar əsasında müəyyənləşir. Çünki azad iradələrini işlədərək seçimi özləri etmişlər.

İnsanları həlaka aparan əsas səbəblər kin, nifrət, intiqam və düşmənçilik kimi duyğulardır. Bu çirkinlikləri adət halına çevirən hər fərd həm hüquq, həm də Allah qarşısında cavab verməyə məhkumdur. Buna görə də insan Allahın ona bəxş etdiyi nemətlərdən, verdiyi səlahiyyətlərdən sərhədi aşmadan istifadə etməlidir. Uca Yaradanın təyin etdiyi şərtlərdən xaricə çıxan hər bir fərd yaşadığı cəmiyyətin əxlaqi quruluşuna mənfi təsir göstərir. Çünki cəmiyyət fərdlərdən təşkil olunmuşdur [3, s.428].

Qurani-Kərimin məqsədi adil və əxlaqi təməllərə söykənən bir cəmiyyət qurmaqdır. Ancaq Müqəddəs Kitabımızda göstərilir ki, bu əxlaqi təməllərdən imtina edən bütün cəmiyyətlər həlaka məhkum olmuşlar. Odur ki, Qurani-Kərim qövlərin həlak olma səbəblərini bütünlüğü ilə ələ almışdır. Biz də məqaləmizdə bu səbəbləri ailəvi, etiqadi, əxlaqi və siyasi olmaqla dörd maddədə incələməyə çalışmışıq.

I. Etiqadi həlak səbəbi

Etiqad məsələsinin fərdin və cəmiyyətin mənfi və ya müsbət istiqamətdə formalaşmasında böyük rolu vardır. Belə ki, hər hansı fərq və ya cəmiyyət pozulmuş bir inanca sahib olarsa, onun həyat tərzini və davranışları da pozulacaqdır.

Qurani-Kərim inancsızlıqları ucbatından tarixdən silinib getmiş cəmiyyətlərdən nümunələr vermişdir. Göstərmişdir ki, bütün cəmiyyətlərin yox olmasının başlıca səbəbi onların mənfi davranışları və tutduqları əməllərdə ısrarlı olmalarıdır. Bu barədə Müqəddəs Kitabımızda buyrulur: **“Onlardan əvvəl məhv etdiyimiz heç bir məmləkət (əhli möcüzələrlə gəlmiş peyğəmbərlərinə) iman gətirmədi. Bunların iman gətirəcəklər?”** [1, “Ənbiya”, 6].

Qurani-Kərimin üzərində durduğu əsas mövzulardan biri tövhiddir. Dinimizdə Allaha şəriki qoşmaq ən böyük günahlardan sayılır. Allah Ona şəriki qoşan qövmələrə peyğəmbərlər göndərərək tutduqlarının pis əməl olduğunu bildirmiş və bundan uzaqlaşmalarını əmr etmişdir. Ancaq peyğəmbərlərin dəvətini diqqətə almayaraq Allaha şəriki qoşmağa davam edən qövmələr özlərinə bildirilən müəyyən müddətdən sonra böyük cəza və həlakla qarşılaşmışlar. Belə ki, şəriki qoşmaq məsuliyyətsizlik, ədalətsizlik, haqsızlıq, müəyyən əxlaq normalarını heçə saymaq kimi qövmələri həlak etdirəcək bir çox çirkin davranışların yayılmasına rəvac verir.

Zəməxşəri **“Məmləkətlərin əhalisi əməlisaleh olduğu ikən Rəbbin onları haqsız yerə məhv etməz!”** [1, “Hud”, 117] ayəsində keçən “haqsız” kəlməsinin şəriki mənasında olduğunu bildirdikdən sonra bir qövmə Allaha şəriki qoşsa belə, “muslih” şəxslər olduğu müddətcə Allahın onları həlak etməyəcəyini söyləmişdir [4, II, s.239]. Yəni hər hansı qövmə Allaha şəriki qoşmağa davam etdiyi müddətcə həlak olmağa məhkumdur. Qurani-Kərimin ifadəsi ilə desək, Allah Öz bəndələrinə yollarını azmadıqca zülm etməz. Haqsızlıq Allaha xas deyildir.

Başqa bir görüşə görə, burada zülm Allahın cəzalandırması ilə əlaqəlidir. Yəni Allah-Təala dürrüst davranan qövmə zülm ilə (haqsız yerə) həlak etməz. Əksinə, yaxşı insanları həlak etmək zülmüdür. Allah bəndələrinə zülm etməz. Ancaq bəndələr öz zümləri ucbatından həlak olurlar. Rəşid Rızanın fikrincə, ayədə sadəcə Allaha şəriki qoşmaq nəzərdə tutulmamışdır. Ona görə, cəmiyyət Həzrət Şüeybin qövmə kimi ticarətdə hiylə və haqsızlıq edərsə, Hudun qövmə kimi xalqı əzərsə, Lutun qövmə kimi əxlaqsızlıqla məşğul olarsa, onlar əlbəttə zülmü haqq edərlər. Əks təqdirdə, Allah təkə Ona şəriki qoşmaları səbəbi ilə onları həlak etməz. Allaha qarşı çıxaraq şəriki qoşmaqla yetinməyib, çirkin işlər, zülm, insanların haqqını çeynəmək və s. işlərə görə Allahın əzabına düşər olurlar. Qurani-Kərim yalan danışmağı, fəsad çıxarmağı, irtidadı (dindən dönmək), nifaqı (dedi-qodu) və s. bunlar kimi bir çox səbəbi etiqadi həlakın başqa önəmli faktorları olaraq görməkdədir.

Müqəddəs Kitabımızda qövmələrin etiqadi həlak olma səbəblərindən biri də peyğəmbərləri yalanlamalarıdır. Peyğəmbərlərin gətirdiyi həqiqətlərə arxa çevirib onların doğru olmadığını, Allah qatından gəlmədiyini ittiham edərək ata-babalarının yolunda davam etmələri o qövmün həlakə uğramalarının biridir.

“Biz hansı bir məmləkətə peyğəmbər göndərdiksə, onun əhalisini (peyğəmbərləri tanımadıqları üçün bir müddət) müsibətə və bəlaya (xəstəlik, yoxsulluq, qıtlıq, aclıq və s.) saldıq ki, bəlkə, (günahlarını başa düşərək Allaha) yalvarıb-yaxarsınlar!” [1, “Əraf”, 94].

II. Əxlaqi həlak səbəbi

Müasir sivilizasiyanın böyük qazancı ilə yanaşı, böyük qurbanları da olmuşdur. Bunun ən nəzərə çarpan nəticəsi əxlaqi pozğunluqların çoxalmasıdır. Halbuki cəmiyyət əxlaqi təməl olmadan varlığını davam etdirə bilməz. İslamın əxlaqa verdiyi əhəmiyyət də məhz cəmiyyəti, dolayısı ilə onu təşkil edən ayrı-ayrı fərdləri qorumaqdan qaynaqlanır.

Qövmələrin həlaklarından bəhs edərkən Quranın dönə-dönə üzərində durduğu məsələ budur: onlar özlərini böyük görən və təqvanı, yəni məhv olmağa qarşı əxlaqi təminatlarını itirən fərdlər və qruplar halına gəldikləri üçün yox olub getdilər.

Məsələn, Mədyən xalqı özünün ticari hiyləgərlikləri və əxlaqsızlıqları ilə məşhurlaşmışdı. Onlar Həzrət Şüeybin (ə) tənqid və xəbərdarlıqlarını saymayaraq ona küfr edir, onu və ona itaət edənləri uğursuzluq gətirən kəslər kimi qələmə verərək özləri üçün təhlükə sayırdılar. Şüeybi və ona inananları sürgün etməyə qərar vermişdilər, ancaq qorxunc bir sarsıntı onlara doğru gəlib olduqları yerdə diz üstə çökdürdü: **“Elə bu zaman onları dəhşətli bir sarsıntı (yerdən zəlzələ, göydən tükürpədicə bir səs) bürüdü və onlar öz evlərində diz üstə düşüb qaldılar (bir göz qırpmında həlak oldular)”** [1, “Əraf”, 91].

Əxlaqi mövzularda seksual pozğunluqlar çox əhəmiyyətli yer tutur. İnsan həyatında çox təsirli gücə sahib olan cinsi motivlər əxlaqi idarə altına alınmadığı, başıboş buraxıldığı təqdirdə fitnətə zidd azğınlıqlara yol açmağa bilər. Odur ki, dinimiz cinsi arzulara təşviq edən davranışlardan uzaq durmağı, cinsi mesaj ötürən sözlərdən çəkinməyi, insanın ruhi dünyasında və cəmiyyətin mənəvi həyatında pis təsirlər buraxan zina və homoseksuallığı qadağan edir. Qurani-Kərim zinanın haram olduğunu bu şəkildə bildirir: **“Zinaya da yaxın düşməyin. Çünki o, çox çirkin bir əməl və pis bir yoldur!”** [1, “İsra”, 32].

Ancaq belə nəticəyə gəlinməməlidir ki, Qurani-Kərim maddiyyata az əhəmiyyət vermiş, mənəviyyəti isə tamamilə maddi və ictimai vasitələrdən uzaqlaşdıraraq yalnız ona həsr olunmuşdur. Quranın bəhs etdiyi mənəviyyət onun səhifələri arasında mühafizə edilən dünyagörüşü və bu görüşün üzərinə qurulmuş ictimai əxlaq sistemindən törəmişdir. Quranın dünyagörüşü, onun ictimai əxlaqi və bunların nəticəsi olan maddi iqtidar bir-biri ilə qaynaq-qarışıdığı təqdirdə insanlıq üçün mükəmməl tarazlıq təmin edilə bilər.

Məşhur İslam müfəssiri Fəxrəddin Razi dünya həyatında qorunmalı beş önəmli prinsipi və bunların pozulmasına səbəb olan fəsad əməlləri beş maddədə bu şəkildə qeyd etmişdir [5, XIV, s.108]:

1. Nəfsin (bədənin) fəsadı: Öldürmə və orqanları kəsmək ilə olur.
2. Malın fəsadı: Qəsb, oğurlama və müxtəlif hiylələrlə olur.
3. Dinin fəsadı: Küfr və bidətlərlə olur.
4. Soyun (nəslin) fəsadı: Zina, homoseksuallıq və zina böhtanı atmaqla olur.
5. Ağılın fəsadı: Sərxoşluq verən şeylərin içilməsiylə olur.

Quran yalnız özümüzü düzəltməyimizi istəmir, eyni zamanda fitnə-fəsada qarşı mübarizə aparmağımızı da buyurur:

“Barı, sizdən əvvəlki nəsillərin ağıl və fəzilət (hünər) sahibləri yer üzündə fitnə-fəsad

törətməyi qadağan edəydilər! Onların xilas etdiyimiz az bir qismi istisnadır. (Onlar keçmiş peyğəmbərlərin əshabələridir ki, insanlara yaxşı işlər görməyi əmr edər, pis işləri yasaq edərtilər.) Zalımlar isə onlara verilmiş nemətə (dünyanın ləzzətinə) uydular və günahkar oldular” [1, “Hud”, 116].

Allah-Təala burada keçmiş millətlər daxilində çox az qrupun öz qövmlərində fəsada, pisiyə və nizamsızlığa mane olmağa çalışdığını vurğulayır. Qövmün başına müsibət gəldiyi zaman Allah yaxşı insanları yox olmaqdan xilas edir. Çünki Uca Yaradan cəmiyyətdə yaxşılığı əmr edib pisləklərdən uzaqlaşdıran bir qrupun olmasının vacibliyini vurğulayır.

Qurani-Kərimdə “fitnə öldürməkdən betərdir” [1, “Bəqərə”, 217] buyurularaq fitnənin nə qədər təhlükəli olduğu bizə çatdırılmaqdadır. İbn Ərəbiyə görə, bu ayə müşriklərin haram ayında nazil olmuşdur, döyüşlə əlaqəli onların Həzrət Peyğəmbər (s) və müsəlmanları qınamalarını rədd edir. Uca Allah onlara belə xitab edir: “Allah yolundan kimisə uzaqlaşmağa çağırmaq, Allahı inkar etmək, xalqı Məscidül-Haramdan çıxarmaq Allah dərgahında daha böyük günahdır. Haram ayda fitnə çıxarmaq, yəni küfrə bulaşib ələmi bir-birinə qarışdırmaq, adam öldürməkdən daha ağır günahdır [6, I, s.207].

Qisası, qövmü ictimai həlakətə aparan ən əhəmiyyətli faktorlardan biri olması səbəbilə Qurani-Kərim əxlaq mövzusunda geniş yer vermiş və qövmlərin həyat tərzini xoş, firəvan keçirmələri üçün onlara əxlaq meyarları təqdim etmişdir.

III. Ailə quruluşunda həlakət səbəbi

Ailələrin dağılmasına səbəb olan əsas faktorlardan biri ailədə sevgi və mərhəmətin olmamasıdır: **“Sizin üçün onlarla ünsiyyət edəsiniz deyər, öz cinsinizdən zövcələr xalq etməsi, aranızda (dostluq) sevgi və mərhəmət yaratması da Onun qüdrət əlamətlərindəndir. Həqiqətən, bunda (bu yaradılışda) düşünən bir qövm üçün ibrətlər vardır!”** [1, “Rum”, 21].

Bu ayədə keçən “sevgi və mərhəmət” ifadələri ailə fərdləri arasında olması vacib olan mənəvi əlaqələrə işarə edir. Bu sevgi və mərhəmət qanunu nəslin davamı üçün əsas səbəbdir. Bu qanun ailələrdən meydana gələn cəmiyyət üçün də keçərlidir. Toplum fərdləri arasında bu sevgi və şəfqət qanunu tətbiq olunacağı təqdirdə cəmiyyət sağlam olar [7, XVI, s.166].

Ailənin dağılmasına gətirib çıxaran faktorlardan biri imansızlıqdır. Çünki ailə maddi münasibətlərdən daha çox mənəvi ünsürlərin hakim olduğu bir müəssisədir. Bunların başında iman gəlir - Allaha və axirətə iman şəfqət, sevgi, hörmət kimi ailəvi bağlara öz gücünü qatar. İman məfhumunun hakim olmadığı ailədə daim maddi və mənəvi narahatlıq hökm sürər.

Ailə fərdləri bəzi vəzifələrlə mükəlləfdirlər. Ər-arvadın qarşılıqlı vəzifələri olduğu kimi, onların uşaqlara qarşı da vəzifələri vardır. Uşaqların da ana-ataya və özlərinə qarşılıqlı vəzifələri mövcuddur. Bu vəzifələr yerinə yetirilmədikdə ailə quruluşunda qopuqluqlar başlayır. Əgər evdə “mən” və “sən” ikiliyi meydana gələrsə, çox keçmədən ailə fərdləri bir-birindən bezər və tezliklə rahatlıqları üçün boşanma duyğularına qapılırlar. Allahın icazə verdiyi, lakin xoşlamadığı boşanma hadisəsi cəmiyyətdə də birmənalı qarşılınır [8, s.68-69].

Valideyn və uşaq əlaqələrinin mənfi yöndə getməsi də ailənin çökməsinə, dağılmasına

gətirib çıxara biləcək səbəblərdəndir. Ailə nizamını bütünlüklə ələ alan Qurani-Kərim uşaqların ana-ataya qarşı necə davranmalı olduqlarını belə açıqlayır: “Rəbbin yalnız Ona ibadət etməyi və valideynlərə yaxşılıq etməyi (onlara yaxşı baxıb gözəl davranmağı) buyurmuşdur. Əgər onların biri və ya hər ikisi sənin yanında (yaşayıb) qocalığın ən düşkün çağına yetərsə, onlara: “Uf!” belə demə, üstlərinə qışqırıb acı söz söyləmə. Onlarla xoş danış! Onların hər ikisinə acıyaraq mərhəmət qanadının altına salıb: **“Ey Rəbbim! Onlar məni körpəliyimdən (nəvazişlə) tərbiyə edib bəslədikləri kimi, Sən də onlara rəhm et!” – de**” [1, “İsra”, 23-24].

Nəticə etibarilə, Qurani-Kərim ailədəki dağılmanın cəmiyyətin də dağılmasına rəvac verəcəyini əsas götürərək bu mövzuya böyük əhəmiyyət vermiş, ayələrdə ailə fərdləri və qohumlar, ümumiyyətlə ailə-cəmiyyət əlaqələrinin necə olmalı olduğundan bəhs edilmişdir.

IV. Siyasi həlak səbəbi

İslam ümmətindəki ixtilafın səbəblərini araşdırdıqda bu səbəblərin daha çox siyasi olduğunu görürük. “Maidə” surəsinin “...Bu gün kafirlər dininizdən (onu məhv edə bilmədikləri üçün) əllərini üzdülər. Onlardan qorxmayın, Məndən qorxun! Bu gün dininizi sizin üçün kamil etdim, sizə olan nemətimi (Məkkənin fəthi, islamın mövqeyinin möhkəmlənməsi, Cahiliyyət dövrünün bir sıra zərərli adətlərinin aradan qaldırılması və i. a.) tamamladım və sizin üçün din olaraq islamı bəyənib seçdim...” şəklindəki 3-cü ayəsindən məlum olur ki, Allah dini tamamlamış, İslam ümmətinin gələcəyini zəmanətə almış, din mövzusunda kafirlərdən deyil, Özündən qorxulmasının vacibliyini vurğulamış, bu baxımdan təqva sahibi olmağın önəminə diqqət çəkmişdir. Bu halda bütün ixtilaf və ayrılıqlar nəfsdən və onun arzularından qaynaqlanmaqda, nəfsinə uyan insanlar haqdan ayrılaraq ixtilaf və təfriqəyə zəmin hazırlamaqdadırlar [9, s.409-410].

Beləliklə, Qurani-Kərimə görə, Yer üzünün həqiqi varisləri əxlaqlı olanlardır. Zülm və azğınlıqda öndə olanlar mütləq yerlərini və yurdlarını başqa millətlərə verərlər. Onlar gedər və yerlərinə özləri kimi olmayan yeni cəmiyyətlər gələlər.

ƏDƏBİYYAT

1. Qurani-Kərim (ərəb dilindən tərcümə edənlər: akad. Z.M.Bünyadov və V.M.Məmmədəliyev). Bakı: 2017.
2. Muhammed Esed. Kur'an mesajı (çeviren: Cahit Koytak, Ahmet Ertürk). İstanbul: 1999.
3. Abdullah Emin Çimen. Kur'an-ı Kerimde helak kavramı (Basılmamış doktora tezi). İstanbul: 2001.
4. Əbül-Qasım Mahmud ibn Ömər əz-Zəməxşəri. Əl-Kəşşaf an həqaiqit-tənzih. Beyrut: 1960.
5. Fəxrəddin Razi. Məfatihul-ğeyb.
6. Əbu Bəkr ibn Ərəbi. Əhkamul-Quran. Beyrut: Dərul-fikr.
7. Məhəmməd Hüseyin Təbatəbai. Əl-Mizan fi təfsiril-Quran. Beyrut: Müəssəsətul-ələmi lil-matbu, 1973.
8. Ayətullah Hüseyin Zahiri. İslamda ailə.
9. Ali Ünal. Kur'anda temel kavramlar. İstanbul: Beyan, 1986.

Алирза Гафаров

ПРИЧИНЫ ВОЗРАЖДАЮЩИЕ ГИБЕЛЬ ПЛЕМЕН**РЕЗЮМЕ**

Такие чувства как - ненависть, жажда мести и признание стали основными причинами способствующие гибели человечества. Каждый индивидум, для кого эти качества носят характерный признак, обречен на ответы перед человеком, законом и перед Аллахом. Потому что, каждый кто посмел выйти за пределы Божьх законов – наносит ущерб моральным ценностям общества.

В статье говорится, что цель священной книги – Коран – построить общество которое будет иметь основу из права и моральных ценностей. В священной книге так же упоминается что, вышедшие все общины за рамки этих законов настигли гибель. Священный Коран полностью владеет причинами гибели человечества. В данной статье автор рассуждает об этих причинах с помощью четырех принципов, таких как – семейные ценности, упование, мораль и политика.

Alirza Gafarov

FACTORS THAT CAUSE PEOPLES' DEATH**SUMMARY**

The main causes of human deaths are feelings of malice, hatred, revenge, and hostility. Everyone who forms these ugly habits is subjected to punishment before law and God. For every individual who breaks Almighty God's commandments has a negative impact on the moral structure of his community.

The article says that the purpose of the Quran is to establish a society based on just and ethical principles. Our Holy Book shows that all societies that refused to accept these moral principles were subjected to death. Therefore, the Qur'an covers the causes of the peoples' death as a whole. The author also sought to clarify these causes in four points including domestic, religious, ethical, and political.